

demos

Jaargang 33
Maart 2017

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

3

NIDI

inhoud

- 1 Gouden tijden, slechte tijden ... wat brengt de vergrijzing ons?
- 4 Toekomstige levensverwachting van 90 jaar niet opzienbarend
- 6 AOW-ers in de aanvullende bijstand
- 7 Basisinkomen: rechtse wolf in linkse schaapskleren
- 8 Samenwonen: vroeger en nu

Foto: Roel Wijnants/Flickr

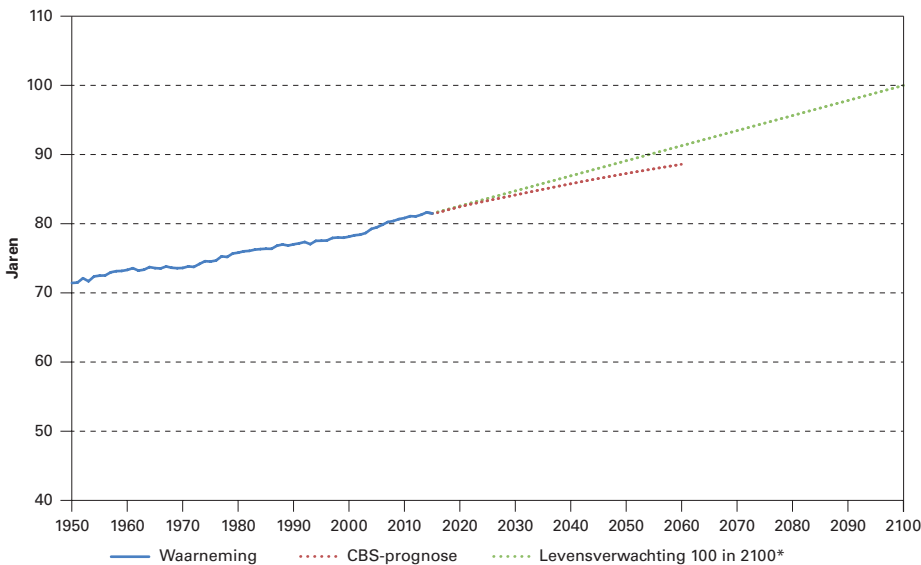
Gouden tijden, slechte tijden ... wat brengt de vergrijzing ons?

NICOLE VAN DER GAAG & JOOP DE BEER

De meeste demografen zijn het er wel over eens dat de levensverwachting verder zal toenemen en dat de bevolking zal vergrijzen. Maar er is minder eensgezindheid over de gevolgen van deze vergrijzing. Is de toekomst grijs en somber en zien we vooral problemen, of betekent de toename van de levensverwachting goed nieuws en gaan we gouden tijden tegemoet? Welke toekomst werkelijkheid wordt, is uiteraard onzeker, maar als we passief afwachten in de veronderstelling dat alles vanzelf wel goed komt, zouden we weleens van een koude kermis thuis kunnen komen.

Op dit moment bedraagt de levensverwachting bij geboorte in Nederland voor mannen 80 jaar en voor vrouwen 83 jaar. In de toekomst zal de levensverwachting ongetwijfeld verder stijgen, maar hoeveel is onderwerp van discussie. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gaat ervan uit dat in 2060 de gemiddelde levensverwachting bijna 89 jaar zal zijn (mannen 87 en vrouwen 90 jaar; zie figuur op de volgende pagina; CBS-prognose, rode lijn). Het percentage 65-plussers stijgt volgens het CBS van 18 procent nu naar 26 procent in 2060. Nederland vergrijst dus, zoveel is zeker. Maar stel nu dat de levensverwachting veel sterker stijgt dan het CBS verwacht. Bijvoorbeeld door een doorbraak op het gebied van regeneratieve geneeskunde waarbij door stamceltransplantaties verjonging van weefsel mogelijk wordt en verouderingsprocessen ongedaan kunnen worden gemaakt. Hoewel dit nu nog toekomstmuziek is, kunnen ontwikkelingen op dit gebied mogelijk tot een grote winst in veelal gezonde levensverwachting leiden. In dat geval zal de leeftijdsopbouw van de bevolking nog meer veranderen en kunnen deze veranderingen zich ook eerder voordoen dan we nu voor mogelijk houden. Maar ook zonder spectaculaire verbeteringen in de gezondheidszorg kan de levensverwachting nog flink stijgen. Een gemiddelde levensverwachting van honderd jaar is de komende jaren nog niet waarschijnlijk maar op de langere termijn lijkt dit wel haalbaar. In de CBS-prognose is de stijging van de levensverwachting bij geboorte tot 2060 gemiddeld een kleine twee maanden per jaar. Om aan het eind van deze eeuw een

De gemiddelde levensverwachting bij geboorte, Nederland

* In de CBS-prognose stijgt de levensverwachting bij geboorte gemiddeld iets minder dan 2 maanden per jaar. Om in het jaar 2100 een levensverwachting van 100 te bereiken is een stijging van iets meer dan 2,5 maanden per jaar nodig.

Bron: CBS (waarneming en prognose) en NIDI (levensverwachting 100 in 2100).

levensverwachting van 100 jaar te bereiken is een stijging van iets meer dan 2,5 maand per jaar nodig. Dat lijkt misschien veel, maar komt overeen met eenzelfde stijging als in de afgelopen 15 jaar is waargenomen (zie figuur: blauwe lijn). In dat geval zou wel eens ruim een derde van de bevolking 65 jaar of ouder kunnen zijn. De samenleving zal er dan ongetwijfeld anders uitzien dan nu. Hoe precies is uiteraard onzeker, maar omdat het nuttig is om rekening te houden met ontwikkelingen op de lange termijn – zeker als we bedenken dat de toekomstige ouderen de kinderen van nu zijn – schetsen wij twee mogelijke toekomst.

Een gouden toekomst?

Zelfs bij een forse vergrijzing hoeven we de toekomst niet met angst en beven tegemoet te zien. We kunnen ons een positieve toekomst voorstellen als mensen niet alleen ouder worden, maar ook langer vitaal blijven. Dan neemt het aantal mensen met een hoge leeftijd (super-senioren) weliswaar toe, maar worden mensen pas op hogere leeftijd als oud beschouwd. Oud worden is dan niet meer gekoppeld aan een vaste leeftijd. De 70-plussers van de toekomst ‘genieten’ niet van hun ‘welverdiende rust’, maar zijn nog volop actief. Tijd en inkomen kunnen anders over de levensloop worden verdeeld en mensen nemen zo lang mogelijk actief deel aan de samenleving. Dat hoeft niet altijd of uitsluitend op de arbeidsmarkt te zijn, het gaat ook om informele zorg en vrijwilligerswerk. Werk zal anders over de levensloop worden verdeeld en meer worden uitgesmeerd. Het aantal jaren waarin we werken zal weliswaar toenemen, maar het aantal uren dat we per jaar werken kan daardoor afnemen. Dat maakt het mogelijk om onderwijs, zorg en werk beter over het leven te verdelen en bijvoorbeeld werk en gezin meer in balans te brengen. Onderwijs zal niet meer beperkt blijven tot de jeugdijaren. Levenslang leren zal nodig zijn om langer actief te blijven op een steeds flexibelere arbeidsmarkt. De langere levensduur en de technologische ontwikkelingen maken een baan voor het leven steeds uitzonderlijker. Baanzekerheid wordt daarmee een illusie, het gaat vooral om werkzekerheid. Als de loonverschillen tussen oudere en jongere werknemers kleiner worden en als bovendien ouderen langer vitaal blijven, wordt het voor werkgevers aantrekkelijker om ouderen in dienst te houden of te nemen en krijgen oud

Foto: Roel Wijnants/Flickr

en jong gelijkere kansen op de arbeidsmarkt. Of deze toekomst werkelijkheid zal worden, hangt niet alleen af van economische, technologische en medische ontwikkelingen. Ook onze opvattingen en ons gedrag zijn belangrijk. Het is niet voldoende dat de beeldvorming van ouderen als zwak en passief verandert in vitaal en actief. Nee, leeftijd moet er überhaupt niet meer toe doen. Het gaat er vooral om wat iemand kan en doet, en niet hoe oud hij of zij is. En natuurlijk moet er voor de laatste levensjaren waarin de hulpbehoefte groter wordt, een sociaal vangnet worden geregeld.

Of een grijs en somber vooruitzicht?

Een langer leven is niet altijd een mooier leven. Als door medische vooruitgang sterfte wel wordt uitgesteld, maar ziekte niet, doemt een veel somberdere toekomst op. Als de extra levensjaren vooral met beperkingen gepaard gaan, zijn ouderen minder vitaal dan jongeren. Dit geldt echter niet voor iedereen. Mensen die het kunnen betalen, kunnen gebruik maken van alle verbeteringen in zorg die de medische en technologische vooruitgang mogelijk maakt, waardoor ze minder last hebben van fysieke beperkingen. De kloof tussen arm en rijk, tussen laagopgeleid en hoogopgeleid en tussen mensen die roken, ongezond eten en weinig bewegen en mensen die er een gezonde levensstijl op na houden, wordt groter naarmate men ouder wordt. De verschillen stapelen zich immers op over de levensloop. Als je minder onderwijs volgt en daardoor een lager betaalde baan krijgt, of (door bijvoorbeeld robotisering) werkloos raakt, zal over de loop van de jaren het verschil in vermogen ten opzichte van hoger opgeleiden steeds groter worden, waardoor je op oudere leeftijd minder financiële reserves hebt. Als je bovendien van jongs af aan minder gezond leeft, vergroot dat de kansen om op latere leeftijd last te krijgen van chronische aandoeningen. Levenslopen gaan dan steeds verder uiteenlopen. Tot op hoge leeftijd doorwerken is slechts voor een deel van de mensen mogelijk. Vrijwilligerswerk kan lager opgeleide werknemers uit betaalde banen verdringen. Voor degenen die aan de goede kant van de streep staan, ziet de oude dag er zonnig uit, maar kwetsbare mensen die buiten de boot vallen, dreigen afhankelijk te worden en te vereenzamen.

Welke toekomst wordt het?

Hoe realistisch is het om te veronderstellen dat de gouden toekomst werkelijkheid wordt en dat we het sombere grijze vooruitzicht kunnen vermijden? Het zal in ieder geval niet vanzelf gaan. Een belangrijke voorwaarde voor het binnen ons bereik brengen van een positieve toekomst is dat het voor iedereen mogelijk moet zijn om te werken: voor oud en jong, man en vrouw, laaggeschoold en hoogopgeleid, etcetera. Volop inzetten op levenslang leren en scholing voor iedereen is daarbij een eerste vereiste. Economen hebben het dan over investeren in menselijk kapitaal om zo een (werkzaam) leven lang actief te zijn. Hier valt nog een wereld te winnen, er staan nog te veel mensen langs de kant. Dat kunnen we ons niet permitteren. De kosten van voortijdig schoolverlaten, bijvoorbeeld, zijn op

Foto: Roel Wijnants/Flickr

lange termijn enorm, omdat achterstanden die kansarme jongeren oplopen gedurende hun leven alleen maar groter zullen worden. En voor degenen die wel hun opleiding afmaken, is het essentieel dat daarmee niet een einde komt aan het onderwijs. Levenslang leren is een noodzakelijke voorwaarde om gedurende een groot deel van de steeds langere levensduur actief te kunnen blijven. Daarnaast gaat het natuurlijk over voldoende banen en het nog meer mogelijk maken – Nederland loopt al voorop – van deeltijdwerk en flexibele werkweken. En om het aantrekkelijker te maken voor werkgevers om zowel ouderen als jongeren in dienst te nemen, en het stimuleren van ouderen om langer bij te blijven. Ook omdat de verschillen tussen mensen vaak al op jongere leeftijd ontstaan, zou het beleid zich, ondanks de vergrijzing, zeker niet alleen op ouderen moeten richten. Het is niet alleen van belang dat ouderen zo lang mogelijk gezond blijven, maar vooral ook dat jongeren zo gezond mogelijk oud worden zodat ze zo lang mogelijk kunnen blijven deelnemen aan de samenleving en het arbeidsproces. Als we erin slagen om gezond gedrag op jonge leeftijd te bevorderen en ongezond gedrag te ontmoedigen (preventie dus) hoeven we op hogere leeftijd minder kosten te maken voor chronische aandoeningen. Ook in onze gezondheid moeten we dus flink blijven investeren.

Perspectief

Nederland kan niet achterover leunen en erop vertrouwen dat het allemaal wel goed komt. We zullen er van alles aan moeten doen om een optimistische toekomst werkelijkheid te maken en een pessimistische toekomst te vermijden. De huidige ontwikkelingen wijzen daarbij in verschillende richtingen. Aan de ene kant zien we dat mensen steeds langer leven, dat tot op hogere leeftijd de meeste mensen geen last hebben van

WLO 2015

Dit artikel is gebaseerd op een door het Planbureau voor de Leefomgeving gefinancierde studie ten behoeve van de Toekomstverkenning Welvaart en Leefomgeving ('WLO 2015'). In de WLO 2015 presenteren het Centraal Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving voor zes verschillende thema's twee mogelijke toekomstbeelden voor Nederland. Om ook rekening te kunnen houden met scenario's waarvoor nu (nog) geen duidelijke empirische onderbouwing is, zijn per thema ook één of meer aanvullende onzekerheidsverkenningen uitgevoerd. Dit artikel is gebaseerd op de aanvullende onzekerheidsverkenning waarbij een extra stijging van de levensverwachting centraal staat.

ernstige lichamelijke beperkingen en ook dat steeds meer mensen tot op hogere leeftijd blijven werken. Maar aan de andere kant zien we ook dat verschillen in gezondheid en arbeidsdeelname tussen mensen met een hoge en lage opleiding hardnekkig zijn en dat overgewicht onder jonge generaties toeneemt. Willen we de vergrijste toekomst met optimisme tegemoet zien dan moeten obstakels die actieve deelname aan de maatschappij voor verschillende bevolkingsgroepen belemmeren, zoals beperkte doorstroming in het onderwijs en discriminatie op de arbeidsmarkt, worden opgeruimd. Hoe sneller we daarmee beginnen, des te groter is de kans op succes.

Nicole van der Gaag, NIDI, e-mail: gaag@nidi.nl
Joop de Beer, NIDI, e-mail: beer@nidi.nl

LITERATUUR:

- CPB/PBL (2015), *Toekomstverkenning Welvaart en Leefomgeving. Cahier Demografie*, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving/Centraal Planbureau.
- Stoeldraijer, L., C. van Duin en C. Huisman (2016), Kernprognose 2016-2060: 18 miljoen inwoners in 2034 voorzien. *Bevolkingstrends* (10), pp. 1-21.